

Павло ПРОНОЗА

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ФІНАНСОВА КРИЗА” ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЇЇ ВИДІВ

Узагальнено поняття “фінансова криза” та систематизовано пов’язані з ним інші види кризи. На основі контент-аналізу існуючих сучасних підходів до визначення суті досліджуваних категорій сформульовано поняття кризи, фінансової кризи та її проявів. Виокремлено головні класифікаційні ознаки кризових явищ: масштабність, соціально-функціональну приналежність та відношення до національної економіки.

Кризові процеси періодично зачіпають економіку практично всіх країн світу або окремі їх сектори. Однак економічній науці досі і не вдалося теоретично і практично вирішити проблему раннього розпізнавання зародження і розвитку кризових процесів в економіці. Підтвердженням цього, зокрема, є світова фінансова криза 2008–2009 рр. Ані вчені, ані аналітики і практики не змогли вчасно розпізнати наступ повномасштабної світової фінансової кризи. Багато в чому це пояснюється тим, що, незважаючи на велику кількість наукової літератури, в теорії і практиці господарювання не сформульовано єдине визначення сутності понять “криза”, “фінансова криза”.

Метою роботи є узагальнення і систематизація підходів до визначення поняття “фінансова криза” і пов’язаних з ним інших понять та уточнення і формулювання на цій основі визначень, які найбільше відповідають сучасним уявленням.

Загалом найбільш поширені сьогодні підходи до визначення сутності кризи можна об’єднати в два основні напрями. Прихильники першого з них описують поняття “криза” з позиції ситуаційного підходу. Так, на думку Л. Грініна, криза – це “ситуація,

яка досягла незвично важкого і небезпечного стану” [9]. Д. Ван Флутен характеризує кризу як “нестабільний і критичний стан справ, який загрожує радикальними негативними змінами” [37], а А. Азріліан як “небезпечний стан, перелом” [4].

Прихильники другого напряму визначають поняття “криза” з позиції процесного підходу. Наприклад, В. Котляров трактує кризу як “переломний момент, визначений переверотом, найрішучіша пора перехідного стану” [1]. На думку В. Воронкової, криза – це “специфічна фаза розвитку, яка характеризується різкою зміною звичайного устрою життя системи, порушенням її рівноваги” [8]. Л. Мізес вважає, що криза – це “обмежений у часі нестабільний динамічний процес з постійною зміною значень його основних параметрів” [19].

В подальшому для узагальнення досліджуваних понять вважаємо доцільним використання методу контент-аналізу [30, 34]. Його застосування дало можливість сформулювати зміст поняття “криза” як таку фазу розвитку системи, яка характеризує різкий перелом, що призводить до небезпечного і нестабільного її функціонування.

У цьому контексті зауважимо, що єдиного підходу немає і до змісту різних видів кризи. Так, стосовно сутності поняття “економічна криза” можна виокремити чотири напрямки досліджень. Прихильники першого напрямку пов’язують економічну кризу з порушенням рівноваги між попитом і пропозицією. Так, С. П’ятенко і Т. Саприкіна вважають, що економічна криза – це “порушення рівноваги між попитом і пропозицією на товари та послуги” [23]. На думку Л. Мендельсона, економічна криза характеризує “масове надвиробництво товарів порівняно з місткістю ринку, неможливість їх реалізації за існуючими цінами” [18].

Прихильники другого напрямку вважають, що економічна криза пов’язана з протиріччями, проблемами, негативними явищами в економіці. В. Сомбарту визначає економічну кризу як “економічне негативне явище, при якому масово виникає небезпека для економічної життєдіяльності” [43]. Дж. Кейнс зауважував, що економічна криза – це “економічна проблема, яку здатна врегулювати держава шляхом монетарної політики” [13]. На думку М. Каймакова, економічна криза – це “гостра форма загострення протиріч у соціально-економічній системі, яка загрожує її життєдіяльності” [12].

Прихильники третього напрямку характеризують економічну кризу як зниження ділової активності в економіці. На думку К. Макконела і С. Брю, економічній кризі притаманне “зниження ділової активності, для якої характерна ситуація стагнації економіки, що виникає тоді, коли валові інвестиції менші, ніж амортизація, тобто коли в економіці за рік споживається більше капіталу, ніж виробляється” [16]. І. Осадча вважає, що економічна криза – це “тривалий період ненормально низького рівня економічної активності та ненормально високого рівня безробіття” [35].

Прихильники четвертого напрямку пов’язують економічну кризу з утворенням

диспропорцій в економіці. Ж.-Б. Сей зазначає, що економічна криза – це “диспропорції, які виникають в процесі виробництва, обміну та споживання” [26].

Таким чином, узагальнюючи зміст поняття “економічна криза”, пропонуємо її визначати як порушення рівноваги між попитом і пропозицією, спричинене утворенням диспропорцій у процесі виробництва, обміну та споживання.

Наступний вид кризи – фінансова, проявляється в таких видах, як: “грошово-кредитна криза”, “банківська криза”, “боргова криза”, “валютна криза” та ін. Ці поняття також вимагають уточнення в зв’язку зі сформульованим нами вище узагальненням поняття “криза”.

Прихильники одного з підходів грошово-кредитну кризу визначають як порушення грошового обороту або розрахунків в економіці. Так, у роботі [7] грошово-кредитна криза трактується як “порушення грошового обігу внаслідок інфляційних процесів в країні”. К. Рудий під грошово-кредитною кризою розуміє “порушення грошових розрахунків в економіці, розвиток грошових суrogатів, нестача готівки” [25].

Прихильники другого підходу під грошово-кредитною кризою розуміють періодично повторювані вибухи протиріч і потрясінь у грошово-кредитній сфері. Наприклад, А. Азріліян трактує грошово-кредитну кризу як “періодично повторювані вибухи протиріч і потрясінь у грошово-кредитній сфері, що зумовлені диспропорціями у відтворенні” [4].

У табл. 1 наведені основні визначення сутності поняття “грошово-кредитна криза” у вітчизняній і зарубіжній літературі.

Відтак, контент-аналіз дає змогу сформулювати узагальнююче поняття “грошово-кредитної кризи” як порушення грошово-кредитного обігу і розрахунків в економіці.

Зазначимо, що найбільшої згоди вчені досягли в розумінні сутності поняття “боргова криза” (табл. 2). У контексті наведених

Таблиця 1

Основні визначення сутності поняття “грошово-кредитна криза”

Автор / джерело	Сутність поняття
К. Маркс, Ф. Енгельс [17]	Особлива фаза будь-якого виробничого і торгового кризи
А. Азріліян [4]	Періодично повторювані вибухи протиріч і потрясінь у грошово-кредитній сфері, що спричинені диспропорціями у відтворенні
К. Рудий [25]	Порушення грошових розрахунків в економіці, розвиток грошових сурогатів, нестача готівки
Сучасний економічний словник [28]	Періодично повторювані вибухи протиріч і потрясінь у грошово-кредитній сфері, зумовлені недотриманням принципів грошового обороту, диспропорціями у виробництві, розподілі, обміні, споживанні
Відкрита енциклопедія [7]	Порушення грошового обігу внаслідок інфляційних процесів у країні
Інтернет-словник [39]	Порушення збалансованості грошово-кредитної системи капіталізму, що виявляється в різкому скороченні комерційного і банківського кредиту, масовому вилученні вкладів і крахів банків, падінні курсів акцій і облігацій, різкому підвищенні норми відсотка тощо

Таблиця 2

Основні визначення сутності поняття “боргова криза” у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі

Автор / джерело	Сутність поняття
М. Рейнхарт, К. Рогофф [24]	Нездатність уряду здійснити основні виплати або виплати за відсотками на узгоджену дату
К. Рудий [25]	Криза платоспроможності, за якої боржники не здатні або не бажають обслуговувати і погашати взяті на себе зобов'язання
В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [10]	Нездатність держави та суб'єктів господарювання обслуговувати і погашати свої зобов'язання як всередині країни, так і поза її межами
Л. Красавіна [11]	Криза платоспроможності як нездатність погашати свої зобов'язання
А. Азріліян [4]	Стан, за якого яка-небудь країна або група країн не можуть виконати свої міжнародні зобов'язання, погасити наданий кредит і виплатити відсотки

вище положень зміст поняття “боргова криза” слід розуміти як неспроможність будь-якої країни, її суб'єктів господарювання та домашніх господарств обслуговувати і погашати свої кредиторські зобов'язання як усередині країни, так і поза нею.

Щодо сутності поняття “біржова криза” вчені дотримуються різних точок зору. Однак більшість науковців вважає, що для біржової кризи характерно:

- сильне падіння курсу цінних паперів (Ф. Левкоїв [15], А. Анікін [2], В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [10], А. Азріліян [4]);
- масовий розпродаж цінних паперів (С. Мочерний [22]);

- спад ділової активності (С. Мочерний [22]);

- зменшення операцій на фондовому ринку (А. Анікін [2], В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [10]);

- банкрутство фірм з торгівлі цінними паперами (А. Анікін [2]).

Загалом, узагальнююче поняття “біржова криза” можна сформулювати як різке падіння курсів цінних паперів і масову їх розпродаж.

Незважаючи на те, що вчені дотримуються різної думки щодо сутності поняття “валютна криза”, вони виділяють низку характерних рис, притаманних даному явищу:

- різке коливання валютного курсу та знецінення національної валюти (В. Гри-

щенко, М. Кизим, Ю. Іванов, [10] А. Азріліян [4]);

– вичерпання валютних резервів (Вікіпедія [7], Сучасний економічний словник [28], К. Рудий [25]);

– погіршення міжнародної ліквідності (А. Азріліян [4]).

У табл. 3 наведені основні визначення сутності поняття “валютна криза” у вітчизняній і зарубіжній науковій та енциклопедичній літературі.

Відтак, використання методу контент-аналізу [30, 34] дозволяє сформувати узагальнююче поняття: “валютна криза” – це різке коливання валютного курсу та знецінення національної валюти, які призводять до вичерпання валютних резервів країни і погіршення її міжнародної валютної ліквідності.

Щодо сутності поняття “банківська криза” також існують різні точки зору. Одні автори пропонують ситуаційний підхід до визначення банківської кризи. Наприклад, Р. Датгупта і П. Кашин вважають, що банківська криза – це “ситуація, яка характеризу-

ється проблемами в банківському секторі, що призводить до суттєвого зменшення банківського капіталу, зупинки діяльності банків, їх об’єднання, інтенсивного вилучення депозитів і, як наслідок, потужної підтримки центральним банком ліквідності або масштабної націоналізації банків” [36]. На думку Т. Смовженко, банківська криза – це “фактичний або потенційний стан, який виникає в процесі функціонування та розвитку банку, сприяє руйнуванню його економічного потенціалу і ставить під загрозу подальший розвиток” [27].

Низка авторів пов’язує банківську кризу із погіршенням банківських активів, неієдатністю банківської системи, нездатністю банків виконувати свої зобов’язання. Так, І. Ковзанадзе вважає, що банківська криза “характеризується різким погіршенням якості активів і внаслідок цього фінансових результатів діяльності банків, виникненням у них проблем з ліквідністю, зростанням недовіри населення, кредиторів та інвесторів” [14]. К. Рудий стверджує, що банків-

Таблиця 3

Основні визначення сутності поняття “валютна криза” у вітчизняній і зарубіжній літературі

Автор / джерело	Сутність поняття
Дж. Франкель, А. Росе [38]	Швидке номінальне знецінення валюти мінімум на 25% або 10% зростання рівня знецінення
К. Рудий [25]	Різне знецінення національної валюти як мінімум на 25-30% (або 10% зростання рівня знецінення), яке супроводжується скороченням золотовалютних резервів держави
А. Азріліян [4]	Різне загострення протиріч у валютній сфері, проявляється в різкому коливанні валютних курсів, швидких і значних за масштабами переміщеннях валютних резервів, девальвації і ревальвації валют, погіршенні міжнародної валютної ліквідності
В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [10]	Різне знецінення національної валюти (девальвація), як мінімум на 25-30%, що супроводжується скороченням золотовалютних резервів держави за рахунок зростання негативного сальдо платіжного балансу по поточних і капітальних операціях
А. Анікін [2]	Погіршення платіжного балансу по поточних операціях, догляд (втеча) капіталу і дефіцит платіжного балансу за капітальними операціями, виснаження валютних резервів, різке зниження курсу національної валюти (девальвація), можливо також введення і посилення валютних обмежень
Сучасний економічний словник [28]	Виникнення у валютній сфері, на валютних ринках критичної ситуації, яка характеризується різкими коливаннями валютного курсу, вичерпанням валютних резервів країни
Відкрита енциклопедія [7]	Різне коливання валютних курсів, девальвація і ревальвація валют

ська криза – це “недієздатність банківської системи, під якою розуміється нездатність банку виконувати умови контракту” [25], тієї ж позиції додержуються П. Трунін, М. Каменських [31] і А. Степаненко [29].

Отже, найбільш узагальнюючим поняттям “банківської кризи” вважаємо нездатність банківських установ виконувати свої зобов’язання.

Зважаючи на різні форми прояву, сутність поняття “фінансова криза” по-різному трактують у науковій літературі. Деякі вчені під “фінансовою кризою” розуміють розлад фінансової системи країни. Наприклад, А. Грязнова вважає, що фінансова криза – це “глибокий розлад функціонування основних складових фінансової системи країни” [32]. На думку С. Мочерного, фінансова криза – це “значний розлад фінансової сис-

теми країни, тобто фінансів держави, підприємств і домашніх господарств” [22].

Інші вчені дають детальну характеристику різних проявів “фінансової кризи”. Так, К. Рудий під фінансовою кризою розуміє “порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, що виявляється в нестабільності фінансів підприємств і кредитно-фінансових установ і виражене у різкому падінні ВВП, яке призводить до порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави” [25]. Ч. Кіндлеберг вважає, що фінансова криза “містить такі елементи, як різке падіння цін на активи, масові банкрутства у фінансовому та нефінансовому секторі, а також порушення діяльності валютного ринку” [40]. Різні підходи до цього поняття подані у табл. 4.

Таблиця 4

Основні визначення сутності поняття “фінансова криза” у вітчизняній та зарубіжній науковій і енциклопедичній літературі

Автор / джерело	Сутність поняття
Г. Мінські [41], Ч. Кіндлеберг [40]	Містить такі елементи, як різке падіння цін на активи, масові банкрутства у фінансовому та нефінансовому секторі, а також порушення діяльності валютного ринку
Ф. Мішкін [42]	Процес дезорганізації фінансового ринку, при якому проблеми несприятливого відбору та психологічного ризику призводять до того, що фінансові ринки перестають грати роль каналу з передачі фінансових ресурсів суб’єктам з найкращими інвестиційними можливостями
С. П’ятенко, Г. Саприкіна [23]	Різке падіння вартості акцій на фондовому ринку та / або зростання напруженості в банківській системі
Ф. Левкоєв [15]	Фінансове банкрутство держави
С. Мочерний [22]	Значний розлад фінансової системи країни, тобто фінансів держави, підприємств і домогосподарств
А. Грязнова [32]	Глибокий розлад функціонування основних складових фінансової системи країни
К. Рудий [25]	Порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, що виявляється в нестабільності фінансів підприємств і кредитно-фінансових установ і виражене у різкому падінні ВВП, яке призвело до порушення процесу формування та розподілу централізованих фондів держави
В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов [10]	Порушення рівноваги у фінансово-кредитній системі, яке проявляється у банкрутстві кредитно-фінансових установ і суб’єктів господарювання, знеціненні національної валюти, неспроможності держави фінансувати бюджет і вчасно відповідати за зовнішніми зобов’язаннями
А. Азріліян [4]	Глибокий розлад державних фінансів, що виник в умовах загальної кризи економіки
Сучасний економічний словник [28]	Глибокий розлад державної фінансової, грошової системи, що виявляється в різкій невідповідності доходів бюджету його витратам, нестабільності та падінні валютного курсу національної грошової одиниці, взаємних неплатежах економічних суб’єктів, невідповідності грошової маси в обороті загальному грошовому обороту, інфляції

Відтак, узагальнююче поняття “фінансова криза” формулюється як значний розлад фінансової системи країни, який виявляється у вигляді боргової, грошово-кредитної, банківської, валютної, фондової та іпотечної криз тощо.

Слід зазначити, що поряд з різноманітним визначенням поняття “криза” в науковій літературі існують і різні підходи до класифікації їх видів. Так, М. Бунятян класифікує різновиди криз залежно від причинних зв’язків з організацією народного господарства і зовнішніми зв’язками з різними напрямками виробничого процесу [5]:

А. За причинними зв’язкам з організацією народного господарства:

1. Виробничі.
2. Господарські.

Б. За відношенням до господарського устрою:

1. Екзогенні – впливають з причин, що лежать поза існуючим господарським устроєм:
 - кризи збуту.
2. Ендогенні – впливають з економічного устрою:
 - криза надвиробництва;
 - спекуляції.

Криза надвиробництва і спекуляції – це криза капіталу.

Г. За зовнішнім зв’язком з різними напрямками виробничого процесу:

1. Загальні економічні кризи.
2. Часткові (спеціальні) кризи:
 - кризи виробництва: аграрні, промислові;
 - кризи обороту цінностей або торговельні кризи: товарні.

Д. За масштабом:

- приватногосподарські кризи;
- народногосподарські кризи: прості кризи збуту, кризи капіталу: 1) первинні кризи капіталу, 2) вторинні

- кризи капіталу, 3) торговельні кризи, 4) кризи виробництва.

Ця класифікація дозволяє дещо інакше подивитися на кризи, але спиратися тільки на неї не варто, оскільки вона обов’язково повинна використовуватися в поєднанні з іншими підходами.

Ф. Левкоїв ділить всі кризові явища на регулярні та нерегулярні, тобто він розрізняє їх за певними рівнями системності та закономірності виникнення [15]:

1. Регулярні кризи
2. Нерегулярні кризи:
 - місцеві;
 - випадкові.

Однією з найактуальніших на сьогодні класифікацій представлена В. Аксьоновим [20]:

1. Циклічні кризи:
 - відтворення;
 - надвиробництва;
 - недовиробництва.
2. Технологічні.
3. Структурні.
4. Формацийні і трансформаційні: біржові.
5. Кризи засобів обороту: грошові, кредитні.

Її застосування створює можливість виявлення не тільки причинно-наслідкових зв’язків криз по галузях ринку, а й за його інфраструктурним напрямками.

А. Шпитгоф підійшов до визначення видів криз дещо по-іншому і виділив 7 видів [21]:

1. Спекулятивні.
2. Біржові (цінних паперів).
3. Товарно-торговельні.
4. Виробництва.
5. Типу грюндерства.
6. Капіталу.
7. Кредиту.

У цій класифікації перемішані види криз, що вирізняються за різними класифікаційни-

ми ознаками, а це може нашкодити проведенню якісного аналізу кризових явищ.

Г. Хаберлер запропонував наступну класифікацію криз [33]:

1. За типами циклічності:
 - загасаюча циклічність;
 - циклічність, що підсилюється;
 - нестійка рівновага.
2. За характером циклічності:
 - економічна циклічність;
 - столітня циклічність;
 - сезонна циклічність;
 - випадкова циклічність;
 - “довгі хвилі” (50 і більше років).

П. Трунін і М. Каменських вважають за потрібне розглядати тільки три види криз [31]:

1. Банківська.
2. Валютна.
3. Фінансова.

Дуже широку класифікацію запропонував вітчизняний вчений В. Василенко, який зміг об'єднати більшість з перелічених підходів та значно розширити власними розробками. [6].

О. Барановський представив класифікацію максимально широкого спектра усіх

можливих криз сучасності. Головними класифікаційними ознаками О. Барановський вважає [3]: ступінь розповсюдження у світі, країна, обумовленість (джерела виникнення), сегменти, тривалість, інтенсивність впливу, повторюваність, кумулятивність, ступінь охопту фінансових інститутів, стан (етап), форма прояву, масштаб, можливість попередження та прогнозування, масштаб, наслідки та інші. Проте деякі класифікаційні ознаки дублюють один одного.

Ґрунтуючись на проведенню вище аналізі, а також на основі теорії логіки, класифікацію кризових процесів в економіці доцільно представити за такими ознаками: масштабність, відношення до національної економіки та соціально-функціональна приналежність (рис. 1).

Таким чином, на основі аналізу існуючих у науковій теорії та практиці господарювання підходів до визначення сутності поняття “криза” нами уточнено його як таку фазу розвитку системи, яка характеризує різкий перелом, що призводить до небезпечного і нестабільного її функціонування.

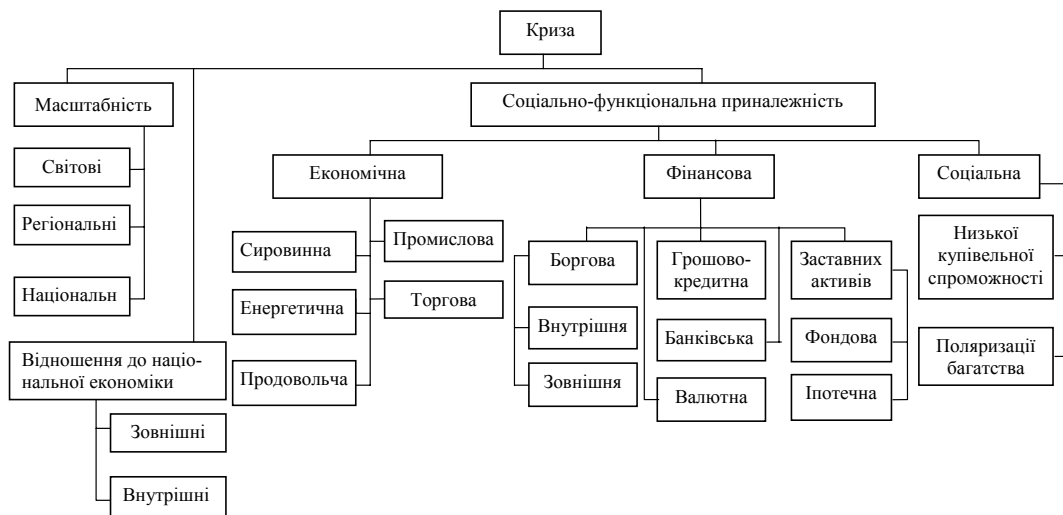

Рис. 1. Класифікація кризових явищ в економіці

На цій основі визначення сутності термінів, похідних від поняття “криза”, які відбивають різні прояви фінансової кризи, нами систематизовано наступним чином:

– фінансова криза – сильний розлад фінансової системи країни, який виявляється у вигляді боргової, грошово-кредитної, банківської, валютної, фондової або іпотечної криз;

– економічна криза – порушення рівноваги між попитом і пропозицією, спричинене утворенням диспропорцій у процесі виробництва, обміну та споживання;

– грошово-кредитна криза – порушення грошово-кредитного обігу і розрахунків в економіці;

– боргова криза – неспроможність якої-небудь країни, її суб'єктів господарювання та домашніх господарств обслуговувати і погашати свої кредиторські зобов'язання як усередині країни, так і поза нею;

– біржова криза – різке падіння курсів цінних паперів і масова їх розпродаж;

– валютна криза – різке коливання валютного курсу та знецінення національної валюти, які призводять до вичерпання валютних резервів країни і погіршення її міжнародної валютної ліквідності;

– банківська криза – нездатність банківських установ виконувати свої зобов'язання.

У процесі розвитку економіки будь-якої країни світу важливим етапом є розпізнавання на ранній стадії зародження кризових процесів. Як показує досвід функціонування світової економіки та окремих країн, існуючі теорії циклічного розвитку економіки не дозволяють своєчасно розпізнати на ранніх стадіях зародження кризових процесів. Тому доцільно сконцентрувати увагу на концепції зародження і розвитку патологічних кризових процесів, зокрема у фінансовому та реальному секторах економіки країни. В її основі лежить новий напрямок в

економіці – патоекономіка, під якою розуміється розділ економіки, що вивчає закономірності зародження і розвитку патологічних процесів у різних секторах економіки.

Література

1. *Анатомия кризисов / Отв. ред. В. М. Котляров.* – М.: Наука, 1999. – 243 с.
2. *Аникин А. В. История финансовых потрясений. От Джона Ло до Сергея Кириленко: Монография.* – М., 2000. – 384 с.
3. *Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз // Фінанси України.* – № 5. – 2009. – С. 3–20.
4. *Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна.* – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
5. *Буятыян М. А. Экономические кризисы. Опыт морфологии и теории периодических экономических кризисов и теории конъюнктуры.* – М., 1915. – 303 с.
6. *Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навчальний посібник.* – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
7. *Википедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/экономический_кризис*
8. *Воронкова В. Г. Соціально-економічне прогнозування: Навчальний посібник.* – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 283 с.
9. *Гринин Л. Е., Коротаев А. В. Глобальный кризис в ретроспективе: от Лукурга до Алана Гринспена: Монография.* – М.: УРСС, 2010. – С. 55–59.
10. *Грищенко В. О., Кизим М. О., Иванов Ю. Б. Програма загальнодержавних антикризових заходів: Научно-практическое издание – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2009. – 36 с.*
11. *Инфляция и антиинфляционная политика в России: Монография. / Под ред. Л. Н. Красавиной.* – М., 2000. – 256 с.
12. *Каймакова М. В. Антикризисное управление.* – Ульяновск: УлГТУ, 2009. – 240 с.

13. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег.* – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
14. Ковзанадзе И. К. *Роль денежно-кредитной политики в преодолении последствий банковских кризисов // Деньги и кредит.* – 2003. – № 2. – С. 45–47.
15. Левкоев Ф. С. *Промышленно-торговые кризисы.* – СПб.: Изд. журн. “Коммерческий деятель”, 1911. – 35 с.
16. Макконел К. Р., Брю С. Л. *Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ.: В 2 т.* – Т. 2. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
17. Маркс К., Энгельс Ф. *Избранные сочинения в 9-ти томах.* – Т. 7. – М.: Политиздат, 1987. – 811 с.
18. Мендельсон Л. А. *Теория и история экономических кризисов и циклов / Под ред. Е. С. Варги.* – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1959. – 691 с.
19. Мизес Л. *Экономический кризис и его причины. Доклад, подготовленный для совета немецких промышленников, был прочитан им на заседании Совета 28 февраля 1931 года [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://www/liberi-belarus/info/content/view/186/38>
20. *Мировой финансовый кризис и экономическая безопасность России: анализ, проблемы и перспективы: Монография / В. С. Аксенов и др.* – М.: Экономика, 2010. – 205 с.
21. Момберт П. *Введение в изучение конъюнктуры и кризисов: Пер. с немец.* – М.: Госиздат. – 216 с.
22. Мочерний С. В. *Економічна теорія: Навчальний посібник.* – К.: ВД “Академія”, 2009. – 640 с.
23. Пятенко С. В., Сапрыкина Т. Ю. *Россия: уроки кризиса. Как жить дальше?: Монография – СПб.: Питер, 2011. – 320 с.*
24. Рейнхарт К. М., Рогофф К. С. *На это раз все будет иначе: Пер. с англ. Д. Стороженко.* – Карьера Пресс, 2012. – 472 с.
25. Рудый К. В. *Финансовые кризисы: теория, история, политика.* – М.: Новое знание, 2003. – 399 с.
26. Сей Ж. Б. *Трактат о политической экономии.* – Издательство “Урал-LTD”, 1999. – С. 76–97.
27. *Антикризове управління стратегічним розвитком банку: Монографія // Т. С. Смовженко, О. М. Тридід, В. Я. Вовк.* – К.: УБС НБУ, 2008. – 473 с.
28. *Современный экономический словарь. Глоссарий.ru.* – www.glossary.ru
29. Степаненко А. *Деякі аспекти антикризового управління банківською системою // Вісник КНТЕУ.* – 2008. – №3. – С. 77–84.
30. Тигер С., Майер Р., Водак Е., Веттер. *Методы анализа текста и дискурса: Пер. с англ.* – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2009. – 356 с.
31. Трунин П. В., Каменских М. В. *Мониторинг финансовой стабильности в развивающихся экономиках (на примере России).* – М.: ИЭПП, 2007. – 106 с.
32. *Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. Г. Грязновой.* – М., 2002. – 1168 с.
33. Хаберлер Г. *Процветание и депрессия. Теоретический анализ циклических колебаний: Пер. с англ.* – М.: Изд. иностр. лит., 1960. – 586 с.
34. Шалак В. И. *Контент-анализ. Приложение в области политологии, психологии, социологии, культурологии, экономики, рекламы.* – М.: Издательство “Омега-Л”, 2009. – 272 с.
35. *Экономическая энциклопедия / Под ред. Л. И. Абалкина.* – М.: Экономика. 1999. – 1055 с.
36. Duttgupta R., Cashin P. *The Anatomy of Banking Crises // IMF Working Paper.* – April. – 2008. – 37 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp0893.pdf>
37. Flooten D. van. *Crisis – What? [Электронный ресурс].* – Режим доступа: www.dicuoere.nl/cmsv2/download.php

38. Frankel J. A., Rose A. K. *Currency crashes in emerging markets: an empirical treatment* // *Journal of international economics*. – 1996. – Vol. 41, November. – P. 351–366.
39. <http://vseslova.com.ua/word/Круза-эрошово-кредитна>.
40. Kindleberger Ch., M. *Panics and crashes: a history of financial crises*. – John Wiley & Sons, New York, 1978.
41. Minsky H. P. *Financial stability revisited: the economics of disaster* // *in board of governors of the Federal Reserve System, reappraisal of the Federal Reserve discount mechanism*. 1972. Vol. 3/ Washington D. C. P. 95–136.
42. Mishkin F. S., White E. N. *U. S. Stock market crashes and their aftermath: implications for monetary policy* // *NBER working paper*. – 2002 – № 8952
43. Sombart W. *The quintessence of capitalism: a study of the history and psychology of the modern business man* - library reprints, 1915. – 400 с.